

חומרי רקע

כנס שדרות-תל אביב-יפו
בנושא למידה
רגשית-חברתית

25 - 26.4.2022

הטמעה מערכתית של למידה רגשית-חברתית

כנס שדרות-תל אביב-יפו בנושא למידה רגשית-חברתית ייערך ב-25-26 באפריל 2022 ויעסוק בהטמעה מערכתית של למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך - ברמת בית הספר, ברמת הרשות המקומית וברמה הארצית. הטקסט שלהלן נערך על ידי [היוזמה - מרכז לידע ומחקר בחינוך](#) כתשתית ידע למשתתפים בכנס והוא מבוסס על שלושה מקורות:

- דגשים מרכזיים מתוך הפרק על הטמעה מערכתית במסמך המסכם של [ועדת המומחים לנושא טיפוח מיומנויות רגשיות-חברתיות במערכת החינוך](#), אשר פעלה ביוזמה משנת 2017 ועד 2020.
- נקודות מרכזיות בנושא הטמעה מערכתית מתוך המאמר: Systemic social and emotional learning: Promoting educational success for all preschool to high school students מארק גרינברג - הוא אחד מאורחי הכנס.
- מסמך אינדיקטורים להטמעת מערכתית של למידה רגשית-חברתית בבתי ספר של ארגון [CASEL](#) - הפועל לקידום למידה רגשית-חברתית.

בכנס ישתתפו חוקרים מובילים בתחום הלמידה הרגשית-חברתית ובהם פרופ' קימברלי שונט רייכל, [אשר הייתה מרצה אורחת בכנס השנתי של היוזמה בינואר 2019](#). כמו כן תשתתף ד"ר דפנה קופלמן רובין, מייסדת וראש [מרכז SEL.IL](#) בבית הספר ברוך איבצ'ר לפסיכולוגיה, אוניברסיטת רייכמן, וחברת ועדת המומחים לנושא טיפוח מיומנויות רגשיות-חברתיות במערכת החינוך מטעם היוזמה.

הקדמה

חשיבותה של הלמידה הרגשית-חברתית (SEL) הולכת וגוברת בשנים האחרונות. אנשי ונשות חינוך, הורים ואפילו מעסיקים בשוק העבודה - לכולם ברור הצורך הממשי להקנות מיומנויות לתלמידים ותלמידות בתחום הזה. לצד זה, הולך ומצטבר ידע מחקרי נרחב המצביע על השפעתה החיובית של הלמידה הרגשית-חברתית על תלמידים ועל מבוגרים. קידום של מיומנויות רגשיות-חברתיות חשוב להצלחה בבית הספר ובחיים הבוגרים. מיומנויות אלו כוללת את היכולת להבין ולנהל רגשות, להשיג מטרות חיוביות, לגלות דאגה ואכפתיות לאחרים, לייצר ולשמר מערכות יחסים בריאות ולקבל החלטות אחראיות.

מסמך זה ידון באתגרים הכרוכים בהטמעה מערכתית של למידה רגשית-חברתית, יציע גישות שונות להטמעה ויפרט אסטרטגיות ועקרונות להטמעה מוצלחת.

אתגרים בהטמעה של תוכניות חדשות בבתי ספר

מבוסס על: בנבנישתי ופרידמן, 2020

קיים מחקר רב הבוחן שינויים, רפורמות והטמעת תוכניות חדשות בבתי ספר ובמערכות חינוך בכלל. המחקר מלמד על הקושי ביישום הרפורמות ובהטמעת תוכניות, על אף ההבטחה הגלומה בהן לשיפור המערכת. לקושי זה הוצעו כמה סיבות:

ראשית, מערכת החינוך היא מערכת ייחודית: המורים עובדים באופן עצמאי יחסית, ודרגים גבוהים במערכת מוגבלים ביכולתם לפקח על עבודת הצוות החינוכי. מקבלי החלטות נוטים לעיתים להתעלם מהאופי הייחודי של מערכת החינוך ומנסים לכפות מדיניות באמצעים בירוקרטיים שמתגלים כלא יעילים.

שנית, כמו רופאות ופסיכולוגים, המורים מתמודדים עם עבודה מורכבת ומאתגרת מאוד, אך בשונה מהם תנאי השכר שלהם נמוכים משמעותית וסביבת העבודה שלהם מתגמלת פחות. לכן מורות ומורים נוטים להיצמד לדפוסים מוכרים שימנעו מהם כישלון אפשרי. כלומר, שמרנותם הפדגוגית היא תוצאה של מאפייני המקצוע וסביבת העבודה.

שלישית, רפורמות רבות "מונחתות" מלמעלה על בתי הספר (top-down) ובהיעדר תחושת בעלות על כך, לא תמיד מורים ומנהלים מזדהים עם השינוי שהמערכת מבקשת להפיץ.

לבסוף, במקרים רבים החלטות מערכתיות על שינוי נכשלות כיוון שאינן מביאות בחשבון אילוצים ארגוניים ואינטרסים מקומיים שונים. נקודת מבט זו רלוונטית במיוחד למערכת חינוך ריכוזית כמו בישראל.

גורמים המשפיעים על איכות ההטמעה של תוכניות ללמידה רגשית-חברתית

מבוסס על: בנבנישתי ופרידמן, 2020

מחקרים מהעולם בנושא הטמעת תוכניות ללמידה רגשית חברתית ניסו לבודד את הגורמים ליישום מוצלח של תוכנית שהוטמעה בבית הספר:

- נאמנות למרכיבים המקוריים של התוכנית כפי שקבעו הוגי התוכנית, לצד התאמה מקומית ותרבותית וכן מתן אוטונומיה מסוימת למורים.
- היקף היישום של התוכנית: אחוז גבוה מתוך המרכיבים בתוכנית יושמו ותלמידים רבים נחשפו אליה.
- מעורבות, הזדהות ומוטיבציה גבוהה של הצוותים החינוכיים המשתתפים בתוכנית.
- הכשרה מספקת לצוות החינוכי לקראת יישום התוכנית.
- הערכה מלווה לבחינה של הצלחת התוכנית ולצורך שיפורה בעתיד.
- סיוע לבתי ספר בבחירת תוכניות המתאימות לצורכיהם וליכולותיהם.
- התחשבות בהקשרים החברתיים והמשפחתיים של התלמידים והתלמידות.

אסטרטגיה מערכתית ללמידה רגשית-חברתית: איך עושים את זה בהצלחה?

מבוסס על: Mahoney et al., 2021

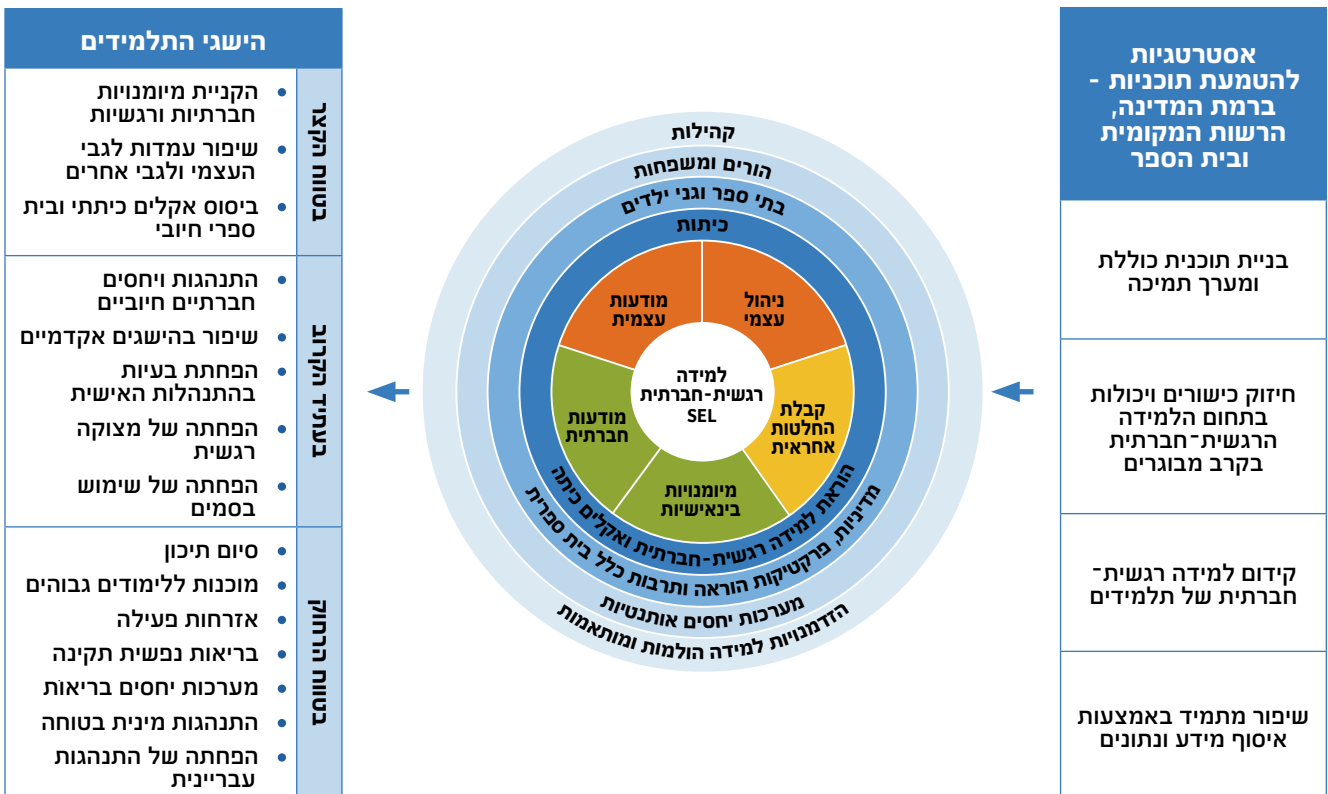
למידה רגשית-חברתית איננה מתחילה בבית הספר היסודי ומסתיימת בסוף התיכון; מטרתה להקנות לתלמידים ידע, כלים ומיומנויות ללמידה רגשית-חברתית מתמשכת ומתפתחת לאורך כל חייהם.

כדי להצליח לעשות זאת חשוב להסתכל על הלמידה הרגשית-חברתית בצורה מערכתית, כלומר להתייחס לכל רמה במערכת: רמת בית הספר, רמת הרשות המקומית ורמת המדינה כולה.

צוות חוקרים בחן תהליכי הטמעה של למידה רגשית-חברתית וגיבש **ארבע אסטרטגיות** להטמעת תוכניות לילדים ולמבוגרים. כל אחת מהאסטרטגיות מיושמת בכל רמה במערכת, אך באה לידי ביטוי בצורה שונה.

1. בניית תוכנית כוללת ומערך תמיכה. חלק זה כולל הקמת צוות ייעודי ללמידה רגשית-חברתית, שיתוף בעלי עניין, טיפוח מודעות לנושא ופיתוח חזון משותף.
2. חיזוק כישורים ויכולות בתחום הלמידה הרגשית-חברתית בקרב מבוגרים. כדי לעשות זאת יש לטפח קהילה העוסקת בתחום, נותנת דוגמה אישית ובכך מקדמת למידה רגשית-חברתית בבתי הספר.
3. קידום למידה רגשית חברתית של תלמידים באמצעות מהלך הכולל את תלמידי הכיתה, בית הספר, הורי התלמידים ומשפחתם וכן הקהילה המקיפה אותם.
4. שיפור מתמיד באמצעות איסוף מידע ונתונים על הטמעת התוכנית. זאת כדי לעדכן את ההחלטות המתקבלות ולערוך בהן שינויים.

התרשים הבא מתאר את תהליך ההטמעה של למידה רגשית-חברתית בכל הרמות: אסטרטגיות הפעולה, המעגלים הרלוונטיים לכל אסטרטגיה והתוצאות שאליהן יש לשאוף:

ארבע האסטרטגיות שהציעו החוקרים מייצגים יחד תאוריה של פעולה. נכללת בהן עשייה רבה ושותפים רבים - בבית הספר ומחוץ לו. בעזרתן אפשר להטמיע למידה רגשית-חברתית ולהתמיד בה לאורך זמן.

בטבלה שלהלן מוצעים רעיונות לשילוב האסטרטגיות בכל אחת מהרמות:

תאוריה של פעולה			עקרונות מפתח
ברמה הלאומית	ברמת הרשות המקומית	ברמת בית הספר	
<ul style="list-style-type: none"> פיתוח חזון משותף ומקיף לכל המדינה, תוך שילוב כל הקהילות בחברה; גיבוש מטרות ויעדים ברמה הלאומית לשם יצירת התנאים המתאימים לפיתוח למידה רגשית-חברתית מערכתית; הקצאת משאבים וכוח אדם שיתמכו בלמידה רגשית-חברתית. 	<ul style="list-style-type: none"> פיתוח תוכנית כוללת ברשות המקומית ושילוב בעלי עניין רבים; גיבוש תוכנית קידום תקשורתית; התאמה בין המטרות והאסטרטגיות בתחומים של למידה רגשית-חברתית, למידה אקדמית והגנות; הקצאת משאבים כספיים וכוח אדם להטמעת התוכנית. 	<ul style="list-style-type: none"> הקמת צוות מגוון ללמידה רגשית-חברתית, טיפוח מודעות ופיתוח חזון משותף; הערכה של הצרכים והמשאבים הנחוצים להטמעת הלמידה הרגשית-חברתית, גיבוש תוכנית מסודרת עם יעדים ברורים, תוכנית פעולה וחלוקת תפקידים בין הגורמים השונים. 	בניית תוכנית כוללת ומערך תמיכה
<ul style="list-style-type: none"> חיזוק המומחיות של גורמים בכירים במטה משרד החינוך; התפתחות מקצועית והדרכה לצוותים החינוכיים; פיתוח כשירות תרבותית ולמידה רגשית-חברתית בקרב המבוגרים; הדרכה ופיתוח אקלים חיובי ושוויוני בכל בתי הספר. 	<ul style="list-style-type: none"> חיזוק המומחיות של גורמים בכירים ברשות המקומית; מתן הזדמנויות ללמידה מקצועית של תחום זה; חיזוק למידה רגשית-חברתית וכשירות תרבותית בקרב המבוגרים; יצירת אווירה של אמון ושיתוף. 	<ul style="list-style-type: none"> טיפוח קהילה העוסקת בלמידה רגשית-חברתית בקרב מבוגרים, ומשתפת פעולה לצורך קידום הנושא ומתן דוגמה אישית. 	חיזוק כישורים ויכולות בתחום הלמידה הרגשית-חברתית בקרב מבוגרים
<ul style="list-style-type: none"> בניית מסגרת של סטנדרטים וכשירויות; מתן הדרכה לצוותים החינוכיים בנושא שילוב הלמידה הרגשית-חברתית בתוכנית הלימודים, לצד חובות לימודיות וסדרי עדיפויות אחרים; יישום מדיניות, תוכניות ופרקטיקות של למידה רגשית-חברתית באיכות גבוהה; טיפוח קשרים ושיתופי פעולה עם המשפחות והקהילות. 	<ul style="list-style-type: none"> פיתוח סטנדרטים ללמידה רגשית-חברתית; בחירה בתוכניות התערבות ובאסטרטגיות למידה מבוססות מחקר ונתונים; שיתוף ההורים והקהילה; שילוב למידה רגשית-חברתית בכל אורחות החיים של בית הספר; 	<ul style="list-style-type: none"> פיתוח גישה מתואמת לחיזוק הלמידה הרגשית-חברתית של התלמידים בבית הספר, בכיתות, בבתי התלמידים ובקהילה כולה. 	קידום למידה רגשית-חברתית של תלמידים
<ul style="list-style-type: none"> מתן הדרכה על כלי הערכה אשר מנטרים את יישום הטמעת הלמידה והתקדמות התלמידים בתהליך; בחינת תוצאות התלמידים ברמה הארצית, בשיתוף בעלי עניין בתחום, כדי להבטיח יישום יעיל. 	<ul style="list-style-type: none"> איסוף נתונים לשם בניית תוכניות לשיפור; שיתוף המסקנות עם בעלי תפקידים וקבלת החלטות מושכלות ומבוססות נתונים. 	<ul style="list-style-type: none"> פיתוח תהליך מובנה ומתמשך של איסוף נתונים על תוצאות הלמידה, כדי לשפר את הטמעת הלמידה הרגשית-חברתית. 	איסוף נתונים ושיפור מתמיד

נוסף על ארבע האסטרטגיות החשובות ופירוט הפעילויות בכל רמה ורמה, מציינים החוקרים עקרונות חשובים נוספים להטמעה של למידה רגשית-חברתית מערכתית:

- יש לשלב את הלמידה הרגשית-חברתית באופן רציף בתוכנית הלימודים, החל מגיל הגן ועד התיכון.
- תוכנית ללמידה רגשית-חברתית צריכה להיות מתוכננת כך שתביא בחשבון את ההבדלים בין התלמידים בכיתה.
- חשוב לבחור תוכנית מבוססת מחקר, ולהקפיד על הנחיה ותמיכה מתאימה למורים המיישמים אותה בכיתה.
- למידה רגשית-חברתית צריכה להתבצע כחלק ממאמץ בית ספרי משולב, שמטרתו לקדם סביבת למידה בטוחה ותומכת.
- כדאי לשתף בתכנון ובהטמעה של למידה רגשית-חברתית גם את ההורים, בני המשפחה, חברי הקהילה וארגונים שונים.
- כדי לשפר את מערך הלמידה הרגשית-חברתית חשוב להעריך ולבחון אותו באופן קבוע.
- כל מערך הלמידה הרגשית-חברתית צריך להיות משולב ומתואם בין המערכות השונות (ברמת המדינה, הרשות המקומית ובית הספר) כדי להבטיח/לוודא שהמדיניות והנהלים מיושמים באופן שווה בכל המערכת.

אינדיקטורים להטמעת מערכתית של למידה רגשית-חברתית בבתי ספר

◀ מבוסס על: CASEL, 2019

ארגון [CASEL](#) הפועל לקידום למידה רגשית-חברתית מציע רשימה של עשרה אינדיקטורים מבוססי מחקר המתייחסים לארבע זירות המשלימות זו את זו - הכיתה, בית הספר, המשפחה והקהילה.

רשימה זו משקפת את התפיסה הכוללנית להטמעת למידה רגשית-חברתית ומדגישה את הצורך להתייחס אל המערכת כולה (whole school/system) ואל מכלול האינטראקציות שלה עם ה"תלמיד כולו" (the whole child). המשמעות של תפיסה זו היא שטיפוח והטמעה יעילים של למידה רגשית-חברתית מחייבים נוסף על הוראה ישירה של מיומנויות, גם יצירת סביבה רחבה אשר מטפחת, מקדמת ומחזקת למידה רגשית-חברתית - הן בקרב התלמידים, הן בקרב הצוות החינוכי. למידה זו צריכה להתקיים במכלול הפעילויות בבית הספר ומחוצה לו, על פני רצף היום כולו ובמגוון הקשרים ונקודות ממשק, כולל בחינוך הלא פורמלי, בקהילה ובמשפחה.

<p>כל התלמידים משתתפים בשיעורים ייעודיים בנושא SEL ומקבלים הזדמנויות תרגול - נאותות מבחינה התפתחותית ומותאמות מבחינה תרבותית.</p>	<p>הוראה ישירה של SEL</p> 	<p>בכיתה</p>
<p>נוסף על שיעורים ייעודיים בנושא SEL, בתוך ההוראה משולב תוכן הקשור לנושא זה. השימוש בפדגוגיות אינטראקטיביות ושיתופיות מאפשר תרגול מתמשך של מיומנויות SEL ומחזק הוראה ולמידה של תוכן אקדמי.</p>	<p>שילוב SEL בהוראה</p> 	
<p>סביבות הלמידה בבית הספר ובכיתה הן תומכות, מותאמות מבחינה תרבותית, נאותות מבחינה התפתחותית ומתמקדות בבניית קהילה. הסכמות משותפות מכוונות את האינטראקציות בין אנשי הצוות, התלמידים, המשפחות ובעלי העניין. הסכמות אלה משפיעות על הנורמות ועל שגרות בית הספר, וקובעות את הטון לתהליכי הלמידה.</p>	<p>אקלים תומך בבית הספר ובכיתה</p> 	
<p>הצוות משלב את התלמידים בתפקידים של פותרים בעיות וקובעי החלטות, ומציע להם הזדמנויות להשפיע על ההוראה ולחזק את אקלים בית הספר. התלמידים נוטלים תפקידי מנהיגות בתוך קהילת בית הספר, ומשתתפים בלמידה המשלבת התנסות מעשית ופרויקטים למען הקהילה.</p>	<p>נוער: פעילות ומעורבות</p> 	
<p>אנשי הצוות נהנים מהזדמנויות סדירות לטפח את המיומנות החברתית, הרגשית והתרבותית שלהם, לשתף פעולה זה עם זה, לבנות אמון במערכת היחסים ולשמור על קהילה חזקה. הם מתמקדים בפיתוח קשרים עם תלמידים ומאפשרים להם ללמוד ולתרגל מיומנויות הקשורות למערכות יחסים.</p>	<p>התמקדות ב־SEL ובמערכות יחסים אצל מבוגרים</p> 	<p>בבית הספר</p>
<p>המדיניות והפרקטיקות הקשורות למשמעת הן מחכימות, משקמות, מתאימות מבחינה התפתחותית ונאכפות באופן הוגן.</p>	<p>משמעת תומכת</p> 	
<p>הלמידה החברתית והרגשית משולבת כיחידה אחת ברצף של תמיכות אקדמיות והתנהגותיות, שמטרתן לוודא שכל צורכי התלמידים נענים כהלכה.</p>	<p>רצף של תמיכות משולבות</p> 	
<p>צוותי המנהיגות של בית הספר מתכננים מראש את הלמידה החברתית והרגשית ומדברים עליה. ברמה הבית-ספרית, נאספים נתונים המשמשים לשיפור מתמשך של המדיניות, המערכות והפרקטיקות הקשורות ללמידה זו - בדגש על הוגנות.</p>	<p>מערכות לשיפור מתמשך</p> 	
<p>המשפחות וצוות בית הספר מקבלים הזדמנויות סדירות ומשמעותיות לבנות מערכות יחסים ולשתף פעולה כדי לתמוך בהתפתחות החברתית, הרגשית והאקדמית של התלמידים.</p>	<p>שותפות אותנטית עם המשפחה</p> 	<p>במשפחה</p>
<p>צוותי בית הספר ושותפים בקהילה עובדים בתיאום בכל הקשור לשפה, לאסטרטגיות ולתקשורת הנוגעות למאמצים וליזומות הקשורים ל-SEL, כולל בזמן שמחוץ לבית הספר.</p>	<p>שותפויות מערכתיות עם הקהילה</p> 	<p>בקהילה</p>

מערכת החינוך בישראל דומה אומנם למערכות חינוך אחרות בעולם, אך יש לה מאפיינים ייחודיים שחשוב להתייחס אליהם בעת הטמעה של למידה רגשית-חברתית בכלל המערכת. ועדת המומחים לנושא טיפוח מיומנויות רגשיות-חברתיות במערכת החינוך אשר פעלה ביוזמה בחנה את הידע המחקרי שנאסף בעולם לצד הניסיון שנצבר בישראל. עם סיום עבודתה, גיבשה הוועדה מסקנות והמלצות אשר יסייעו למקבלי החלטות ברמת המטה והשדה:

1. החברה בישראל מגוונת מאוד מבחינה תרבותית ודתית, לכן לא ניתן לבחור תוכנית אחת אשר תתאים לכל בתי הספר. את החזון שקובע משרד החינוך יש לעבד ולהתאים לכל בית ספר בנפרד, וחשוב לעשות זאת בשיתוף מנהלות, מורים, ארגוני הורים, רשויות מקומיות, ארגוני מגזר שלישי ואנשי אקדמיה.
2. מערכת החינוך בארץ נוטה לפעול באופן ריכוזי. משום כך, תוכניות אשר מונחתות על המורים מלמעלה עשויות להיתקל באדישות, בהתנגדות או בשיתוף פעולה שטחי, והן מועדות לכישלון. המוטיבציה הפנימית של הצוות בבית הספר חשובה מאוד בעת הטמעת למידה רגשית-חברתית, לכן יש לכלול את כל הצוות בעת ההחלטה על תוכנית כזו או אחרת.
3. קהילות למידה מתאימות במיוחד לקידום למידה רגשית-חברתית. הן תומכות ביצירת אקלים של שיתוף פעולה בבית הספר ומאפשרות לצוות החינוכי לפתח ידע מקצועי ולדון בהיבטים אתיים.
4. מערכת השעות בבתי הספר עמוסה מאוד וכוללת פעילויות רבות. לכן כשמחליטים לשלב תוכניות חדשות, יש לבחון על מה אפשר לוותר כדי לפנות משאבים.
5. גישת scaling up (התאמה לרמה מערכתית) מאפשרת לבחון מודלים מהעולם לפני שמגבשים מדיניות לאומית. נוסף על כך, הישענות על הצלחה מקומית ועל שיתופי פעולה בין בתי ספר המצויים בקרבה גאוגרפית יכולה ליצור מנגנון תמיכה ומוטיבציה.
6. חשוב כי משרד החינוך יקצה משאבים לפיתוח מקצועי, הכשרה וליווי למורים, זאת כדי לאפשר תהליכים משמעותיים שימשכו לאורך זמן.
7. יש להתאים את תוכנית ההתערבות להקשר החברתי-כלכלי שבו פועל בית הספר. על כן יש לפעול בשיתוף פעולה עם גורמי רווחה וארגונים אחרים הפועלים בקהילה.
8. על מערכת החינוך ליזום ולממן מחקרים (איכותיים לצד כמותיים) הבוחנים את יישום התוכניות השונות, כדי לקבל תמונה מהימנה של קידום יעדי הלמידה הרגשית-חברתית במערכת כולה.

בנבנישתי, ר' ופרידמן, ט' (עורכים) (2020). [טיפוח למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך - סיכום עבודתה של ועדת המומחים, תמונת מצב והמלצות](#). ירושלים: יוזמה - מרכז לידע ולמחקר בחינוך, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, עמ' 176-184.

CASEL organization (2019). *Indicators of schoolwide SEL*. CASEL website

Mahoney, J.L. et al., (2021). Systemic social and emotional learning: Promoting educational success for all preschool to high school students. *American Psychologist*, 76(7), 1128-1142.

עיבוד והנגשה: ד"ר טלי פרידמן ומוריה יזרעאלב | עיצוב: אמונה כרמל

יוזמה - מרכז לידע ולמחקר בחינוך מקדמת שימוש שיטתי בידע מחקרי עדכני ומבוקר בשגרות העבודה של העוסקים בחינוך. ידע מחקרי נגיש וזמין למקבלי החלטות ולציבור הרחב חיוני לגיבוש מושכל של מדיניות ולתכנון מיטבי של התערבויות - לשיפור הישגי החינוך בישראל.